

Osvrt 3. Da li je privatizacija glavni krivac za gubitak radnih mesta u Srbiji?

Milojko Arsić

Jedna od kritika koje se sve češće pojavljuju u javnosti odnosi se na to da je privatizacija odgovorna za gubitak nekoliko stotina hiljada radnih mesta. Po nekim procenama privatizacija je odgovorna za gubitak čak 800 hiljada radnih mesta, što je približno jednako ukupnom smanjenju broja radnih mesta u periodu 1989–2013 godina. Prethodni stav implicira, gotovo neverovatnu tvrdnju, a to je da je za gubitak radnih mesta u Srbiji isključivo odgovorna loša privatizacija, a da drugi faktori kao što su: tranziciona recesija, raspad tržišta bivše SFRJ, sankcije međunarodne zajednice, bombardovanje Srbije, aktualna svetska ekonomske kriza, loš privredi ambijent, greške u ekonomskoj politici i dr. nisu uticali na gubitak radnih mesta. Štaviše, iz ove tvrdnje sledi da je i smanjenje broja zaposlenih u preduzećima koja još nisu ni privatizovana, kao što je to slučaj sa javnim preduzećima ili preduzećima u restrukturiranju, odgovorna loša privatizacija!? Štaviše po ovoj logici privatizaciji se pripisuje u smanjenje zaposlenosti u izvornim privatnim preduzećima, do koga je došlo od početke krize!?

U kojoj meri je ovakav stav apsurdan najbolje se uočava na osnovu poređenja kretanje broja zaposlenih, BDP i produktivnosti. Na ovaj način se otkriva kada i koliko radnih mesta je postalo nekonkurentno, odnosno kada su ekonomski izgubljena radna mesta. Ova analiza je važna u slučaju Srbije jer su zakonska ograničenja i karakteristike društvenih preduzeća¹ sprečavali da se stvarni gubitak radnih mesta pretvori u formalno smanjenje zaposlenosti. U nastavku će se, hronološki navesti niz događaja i procesa koji su, uticali na značajno smanjenje stvarne zaposlenosti.

U periodu 1990–1991. kao rezultat tranzicione recesije i raspada tržišta bivše Jugoslavije BDP Srbije² je opao za oko 18%, a zaposlenost samo za 4%. Usled toga produktivnost je opala za oko 13%, što znači da je pri nivou produktivnosti iz 1989 godine, koji nije bila naročito visok, BDP Srbije u 1991. godini mogao ostvariti sa 300 hiljada radnika manje. To znači da je osim 150 hiljada ljudi koji su u periodu 1990–91. godina ostali bez radne knjžice, još oko 300 hiljada radnika izgubilo produktivan posao, ali da su ostali formalno zaposleni – što znači da se pojavljuje vrlo velika razlika između stvarne i formalne zaposlenosti.

1 Odavno je uočena sklonost društvenih preduzeća da zapošljavaju više radnika nego što je to neophodno, kao i sklonost da se akumulirani viškovi radnika zadržavaju u preduzeću.

2 Zbog uporedivosti sa sadašnjim podacima svi podaci o BDPI zaposlenosti odnose se na Srbiju bez Kosova i Metohije.

U periodu 1992–93. godina, prvenstveno zbog uvođenja sankcija, a delimično i zbog hiperinflacije, BDP Srbije opada za čak 50%, dok se broj zaposlenih smanjuje za samo 6%. Skromno opadanje zaposlenosti uprkos drastičnom padu BDP posledica je prvenstveno donošenja Uredbe kojom je otpuštanje u periodu sankcija zabranjeno. Kao posledica raskoraka između kretanja BDP i zaposlenosti produktivnost je u periodu 1992–1993 opala za čak 47%, a to znači da je uz nivo produktivnosti iz 1989. BDP u 1993. godini mogao da se ostvari sa oko 1,3 milion zaposlenih, dok je stvarna zaposlenost iznosila 2,25 miliona. Prema tome u 1993. godini broj neproduktivnih, fiktivnih radnih mesta dostigao je čak 1,1 milion.

U periodu 1994 do 2001. BDP stagnira³ dok se broj zaposlenih postepeno smanjuje, najvećim delom kroz penzionisanje⁴. Kao rezultat navedenih procesa višak zaposlenih u 2001 godini je iznosio blizu 900 hiljada, pod uslovom da je produktivnost bila na nivou iz 1989. Godine. Pri tome je relevantno da je nivo produktivnosti u Srbiji i 1989. godini bio nizak, a da je u periodu 1989–2001. produktivnost u svetu rasla, jer je svet u tom periodu prolazio kroz jednu od najdugotrajnijih ekspanzija.

Od početka tranzicije BDP u Srbiji raste – kumulativni rast BDP u periodu 2000–2008, iznosio je 47% odnosno oko 5% prosečno godišnje. U periodu krize BDP Srbije opada pa je u 2012. godini bio za oko 2,5% manji nego u 2008. Godini. Prosečna stopa rasta BDP u celom periodu 2000–2012. godina iznosila je oko 3% godišnje što je nešto manje od proseka zemalja CEE u kojima je rast iznosio 3,4%. Da je Srbija rasla po prosečnoj stopi kao i druge zemlje CEE sada bi njen nivo razvijenosti bio za oko 5% veći.

Od 2000 godine do sada broj formalno⁵ zaposlenih smanjen je za 18%, odnosno za blizu 400 hiljada. Najveće smanjenje broja zaposlenih dogodilo se u periodu ekonomske krize kada je broj formalno zaposlenih smanjen za preko 13%, odnosno za 270 hiljada⁶. Veliki pad

3 Skoro ceo rast koji je ostvaren u periodu 1994–1998. poništen je padom BDP u 1990. Godini do koga je došlo usled NATO bombardovanja Srbije.

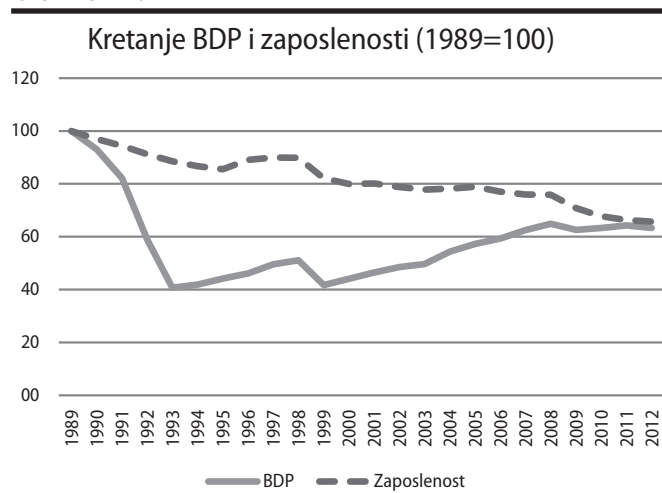
4 Prevremeno penzionisanje tada je bilo vrlo raširena praksa.

5 Dok je sa stanovišta tržišta rada i privredne aktivnosti relevantna ukupna zaposlenost koja osim formalne, uključuje i poljoprivredna proizvođače kao i zaposlene u sivoj ekonomiji, sa stanovišta privatizacije relevantne je formalna zaposlenost.

6 Prema Anketi o radnoj snazi broj formalno i neformalno zaposlenih od početka krize je smanjen za preko 400 hiljada, ali su ovi rezultati sumnjivi jer oni sadrže pad broj zaposlenih u poljoprivredi tokom 2009. godini od skoro 100 hiljada. Sasvim je izvesno da se navedeni pad zaposlenosti u poljoprivredi nije dogodio, nego da se radi o određenim metodološkim promenama, kao i u promeni podsticaja poljoprivrednicima da iskazuju svoj status. Interesantno je da je povećanje broja formalno nezaposlenih i broja nezaposlenih prema ARS skoro identično i da iznosi 270 i 275 hiljada respektivno – što dodatno potkrepljuje sumnju da je broj zaposlenih od početka krize smanjen za preko 400 hiljada.

zaposlenosti u periodu ekonomske krize jednim delom je posledica krize, dok je drugim delom posledica oslobađanje viškova radnika u privatizovanim preduzećima. U periodu 2008–2012. stopa nezaposlenosti u EU je povećana za 3,4 p.p., dok je u zemljama CEE stopa nezaposlenosti povećana za 5,5 p.p. Prema Anketi o radnoj snazi stopa nezaposlenosti u Srbiji je u periodu krize povećana za 11 p.p, ali ovaj pad sadrži i krajnje nekredibilnu procenu pada zaposlenosti individualnih poljoprivrednika od oko 100 hiljada. Stoga bi korigovani porast stope nezaposlenosti u periodu 2008–2012. koji isključuje enorman pad broj zaposlenih individualnih poljoprivrednika iznosio 8–9 p.p. Procenjeno povećanje stope nezaposlenosti za 8–9 p.p. u Srbiji u periodu krize je znatno veće od proseka zemalja CEE, a slično povećanja stope nezaposlenosti se dogodilo samo u Litvaniji i Letoniji.

Grafikon 1.

Iznadprosečno povećanje stope nezaposlenosti u Srbiji je najverovatnije posledica isteka vremenskog perioda u kome je kupcima preduzeća u procesu privatizacije bilo zabranjeno da otpuštaju višak zaposlenih. S obzirom da je tempo privatizacije bio najbrži u periodu 2003–2005. godina početak ekonomske krize se poklopio sa istekom navedenog ograničenje za vlasnike privatizovanih preduzeća, pa je zbog toga došlo do ubrzanja otpuštanja radnika. Međutim, sa ekonomskog gledišta otpuštanje radnika u navedenom periodu uglavnom je predstavljalo formalizaciju stvarnog stanja, a to je da su navedena radna mesta tokom prethodne dve decenije postala neproduktivna.

Od ukupnog broja od oko 900 hiljada neproduktivnih radnih mesta koji je postojao 2001 godine, oko 400 hiljada radnika je izgubilo posao ili otišlo u penziju, dok je oko 400 hiljada radnika produktivno zaposleno u privatizovanim preduzećima ili u izvornom privatnom sektoru, dok je oko 100 hiljada radnih mesta i dalje neproduktivno. Ako bi uzeli u obzir rast produktivnosti u

svetu u periodu 1989–2012. godine broj neproduktivnih radnih mesta u 2000. godini iznosio bi oko 1,2 miliona, a po istoj računici i sada postoji nekoliko stotina hiljada neproduktivnih radnih mesta u Srbiji. Od 2000 godine do 2012 produktivnost u Srbiji je porasla za 75% do čega je oko 70% posledica rasta proizvodnje, a oko 30% posledica otpuštanja radnika.

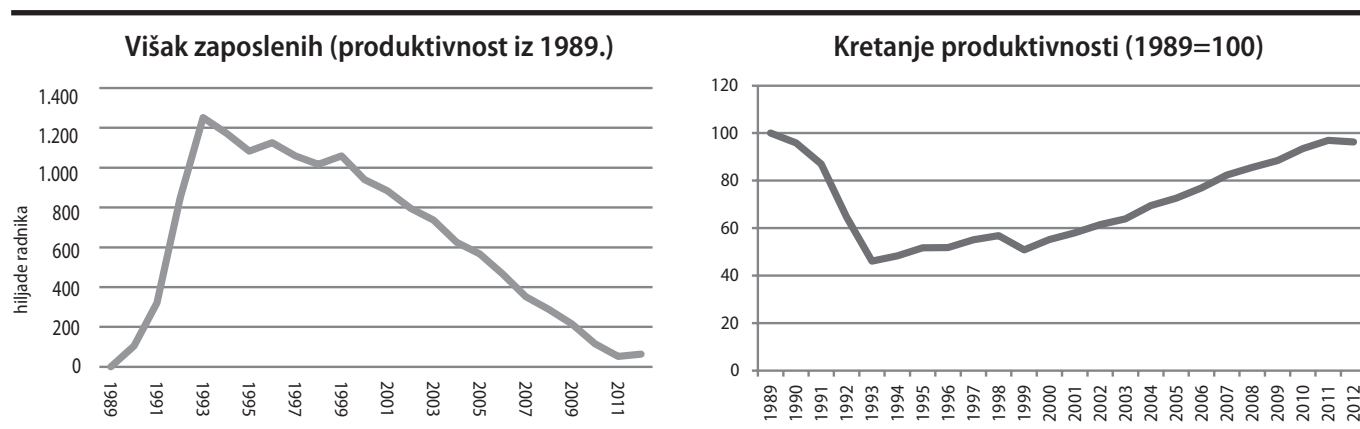
Eventualna “odgovornost” privatizacije mogla bi da se svodi na to što sva neproduktivna radna mesta u privatizovanim preduzećima novi vlasnici nisu učinili produktivnim. Međutim, skoro da je nemoguće očekivati da se 900 hiljada neproduktivnih radnih mesta u periodu od nekoliko godina učini produktivnim. Ako bi uzeli u obzir da je i 1989. godine bilo neproduktivnih radnih mesta u Srbiji, kao i da je u međuvremenu došlo do snažnog rasta produktivnosti u svetu moglo bi se oceniti da je većina radnih mesta u Srbiji 2000. godine bila neproduktivna. Skoro sva radna mesta u sektorima razmenljivih dobara⁷ (industrija, poljoprivreda i dr.) postala su neproduktivna, a to znači i nekonkurentna na svetskom tržištu. Da bi se tada postojeća radna mesta postala konkurentna bile su potrebne investicije od nekoliko desetina, a možda i stotina milijardi evra, a za povećanje zaposlenosti bile su neophodne i dodatne investicije. Sigurno je da takve investicije nije bilo moguća obezbedi u periodu 2001–2008. godina, čak i da nisu postojale unutrašnja i spoljašnja ograničenja. Početak globalne ekonomske krize 2008. godine još više je smanjio mogućnosti Srbije da realizuje visoke investicije, koje su bile neophodne kako za otvaranje novih radnih mesta, tako i za očuvanje postojećih.

Ubedljiva većina empirijskih istraživanja u kojima se ispituju rezultati privatizacije u Centralnoj i Istočnoj Evropi ukazuju da je privatizacija pozitivno ili neutralno uticala na zaposlenost⁸. Stoga se postavlja pitanje da li moguće da je samo u Srbiji privatizacije glavni uzrok značajnog povećanja nezaposlenosti? Pri tome treba imati u vidu da je Srbija primenjivala slične metode privatizacije kao i druge zemlje Centralne i Istočne Evrope. S obzirom da je Srbija poslednja ušla u proces masovne privatizacije na raspolaganju su joj bila iskustva drugih zemalja, pa je primenjivla metode koji su se u praksi pokazali kao najefikasniji. Stoga bi se teško mogao braniti stav da su metodi privatizacije u Srbiji bili slabiji nego u drugim zemljama CEE. Druga mogućnost je da su inače dobri metodi privatizacije u Srbiji loše sprovedeni, zbog nekompetentnosti, korupcije i dr. Međutim, ni ovo objašnjenje nije ubedljivo jer je teško poverovani da

⁷ Produktivnost je sačuvana samo u uslužnim delatnostima, kao što su obrazovanje, zdravstvo i dr, ali je i u njima kvalitet usluga opao, pa su bile neophodne nove investicije u njihovu modernizaciju.

⁸ Sveobuhvatan pregled analiza u kojim se istražuju efekti privatizacije na zaposlenost može se naći u radu Estrin, S. i dr. (2007).

Grafikon 2.

je kompetentnost državne administracije bila značajno niža, a korupcija viša u Srbiji nego u sličnim zemljama, kao što su Rumunija, Bugarska, Hrvatska.

Rezimirajući prethodno ocenjujemo da je pripisivanje većine izgubljenih radnih mesta u Srbiji u periodu 1990–2013. godina privatizaciji duboko pogrešno, i da je ono posledica namernog ili nenamernog izostavljanja uticaja drugih faktora, počev od raspada bivše Jugoslavi-

je, preko sankcija, do aktulne ekonomske krize i grešaka u ekonomskoj politici i reformama.

Literatura

1. Estrin, S. Hanousek, J., Kocenda, J i J. Svejnar (2007) "Effects of Privatization and Ownership in Transition Economics", IPC, Working Paper No. 30

Osvrt 4. Da li Turska dobija na ekonomskom značaju u regionu Jugoistočne Evrope?

Borko Handžiski, Lazar Šestović i Jovana Šljivančanin¹

Rezime

Turska sve više postaje važno tržište za izvozno orijentisane kompanije iz Jugoistočne Evrope. Izvoz iz Jugoistočne Evrope u Tursku je većem porastu od izvoza iz ostatka sveta, iako je njihova struktura u velikoj meri ista. Repromaterijal nastavlja da dominira izvozom Jugoistočne Evrope u Tursku, a proizvodi od gvožđa i čelika su najvažniji polugotovi izvozni proizvodi za ove zemlje. Glavni pokretač ekspanzije izvoza u Tursku je povećanje izvoza proizvoda koji su već bili predmet trgovine. Između 2008. i 2012. godine, dodatnih USD 300 miliona je ostvareno od povećanja postojećih trgovinskih odnosa, a oko USD 170 miliona je došlo od izvoza proizvoda kojima se nije ranije trgovalo. Uvoz iz Turske je zadržao udeo od 3 procenta u ukupnom uvozu zemalja Jugoistočne Evrope tokom prethodnih deset godina.

Turske firme ulažu u inostranstvu oko USD 2,5 milijarde godišnje u prethodnih pet godina, od čega samo mali deo odlazi u region Jugoistočne Evrope (oko 3 procenta). Taj iznos predstavlja oko jedan procenat ukupnog priliva stranih direktnih investicija (SDI) u Jugoistočnoj Evropi. Preliminarni podaci za 2012. godinu pokazuju da su kapitalni prilivi iz Turske još više opali (na procenjenih USD 31 milion). Iako su investicije Turske u Jugoistočnu Evropu relativno male, one su ipak veće od investicija Turske u nove zemlje članice EU i rastu daleko većom brzinom nego u ostalim delovima Evrope. Pored toga, nedavne investicije Turske u bankarski sektor, saobraćajnu infrastrukturu i industriju metala ovog regiona mogle bi omogućiti brži trgovinski rast u srednjem roku.

¹ Ovaj dokument su napisali Borko Handžiski (Viši ekonomista, AFTP2), Lazar Šestović (Viši ekonomista, ECSP2) i Jovana Šljivančanin (MMF).